

Shari J. COHEN, *Politics Without a Past. The Absence of History in Postcommunist Nationalism*, Duke University Press, Durham and London 1999., 281 str.

Deset godina nakon pada Berlinskog zida, tranzicija Istočne Europe, prema Shari Cohen, izgleda nejasna i zagonetna, a i lica njezine drame neobična su: to su većinom prijašnji komunisti koji su postali nacionalisti (ili su bar preuzeli nacionalističke slogane) i vatreni zagovornici slobodnog tržišta. Disidenti, koji su devedesetih očarali zapadni svijet, uglavnom su nestali s političke scene, ili ih je manji dio preuzeo zastave staromodne ili fašističke prošlosti. Partijske oznake i identifikacije su fluidne i malo imaju veze s trajnim političkim orijentacijama. Reference prema povijesti preplavile su prostor ovih društava te se može govoriti o 'povratku prošlosti'. Demokratske institucije i liberalna ideologija - uvezeni izvana - nisu te države još uvijek postavile na put liberalne demokracije. (1.) Prema Cohen, ono što je za ove države karakteristično jest 'amorfnu strukturu' društva proizašla iz komunizma, nedostatak ujedinjavajuće ideologije i nepostojanje zajedničkih standarda moralnog i povijesnog prosuđivanja.

Bez modernih nacionalnih ideologija – u kojima je sažeto zajedničko povijesno iskustvo i sjećanje, i koje omogućavaju političkim i društvenim elitama suradnju u dosizanju zajedničkog cilja, koji seže iznad osobne koristi - društva su sastavljena samo od pojedinih obitelji u sklopu njih. Tradicijski mitovi, obiteljske priče i etnički stereotipi ne stvaraju povijesnu svijest i ne mogu ostvariti integraciju društva. Iako komunistička društva nisu eliminirala obiteljska sjećanja i čak su ojačala etničke stereotipe, drugi tipovi veza s prošlosti imali su drukčije implikacije nego što ga proizvode nacionalne ideologije. Prema Cohen, komunističke elite i društva kojima su one upravljale, nisu stvorile jedan širi 'interpretativni kontekst' u koji su mogle biti smještene pojedinačne obiteljske priče, iako su njihove elite nastojale širiti poželjne slike, ali je očito da zajedničku interpretaciju prošlosti nisu uspjele nametnuti.

Na primjeru suvremene Slovačke, osobito kroz ličnost njezina lidera Vladimira Mečiaru i upotrebom kategorije 'elita mase', Cohen razlaže strukturu njezinih političkih elita, osvrćući se pri tome na situaciju u drugim tranzicijskim zemljama, uključujući i Hrvatsku. Iako se pojam 'elita mase' može dovoditi u pitanje, on je efektan u dokazivanju postavljenih teza: postkomunističke političke elite su bez 'prave' ('klasične') ideologije i okrenut će se najlakšim putevima, osobito nacionalističkoj mobilizaciji, da osvoje ili ostanu na vlasti.

Elite tih režima potpuno su nalik društvu koje ih okružuje: svi su proizvod socijalizacijskog procesa u komunizmu u čijem je temelju nepostojanje ikakve 'prave' ideologije. Za vrijeme komunističke vladavine uništene su nacionalne ideologije iz prošlosti, kao i nekomunističke institucije, ali je ipak preostalo nešto manjih grupa - demokrata i nacionalista - koje su čuvale povijesnu svijest. To su, prema Cohen, 'ideološke elite', a elite nastale u komunizmu - što ne uključuje samo članove komunističkih stranaka - zove 'elitama mase'. (5.) Njihov je temeljni credo kratkoročni osobni interes - egoizam, a ne individualizam koji bi značio usvajanje liberalnih vrijednosti. Kako nisu vezane ni uz kakvu ideologiju, to ih je učinilo jako fleksibilnima u postkomunističkom razdoblju: njihovi pripadnici mijenjaju ideje i stranke, a iz potpuno oportunističkih razloga lako preuzimaju i/li nacionalistički i/li demokratski idiom (ali ne i cjelovitu ideologiju). Oni su, kaže Cohen, oportunisti, ali povijesno stvoreni oportunisti. (6.) Oportunistima ima uvijek i posvuda, ali u tranzicijskim državama oni su tako zastupljeni da dominiraju i cijelim strankama. Slovačka je primjer gdje se ove 'elite' javljaju u naj-

čistijoj formi. Njezino je povijesno naslijeđe složeno: državnost je postigla jedino za II. svjetskog rata, kada je nacionalistička stranka pod vodstvom katoličkog svećenika Jozefa Tise izabrala suradnju s nacistima u zamjenu za slovačku državu. U nacionalnoj povijesti to je i trenutak slave i trenutak srama. (7.) Slovačko se društvo moderniziralo za komunizma: prije toga bila je to poljoprivredna zemlja s malobrojnomo nacionalnom inteligencijom i slabim nacionalnim identitetom. Kada su komunisti došli na vlast, potiranje svih alternativnih ideologija bilo je olakšano njihovom vezom s fašizmom. To je bilo pogodno tlo za stvaranje 'masovnih elita' za razliku od nekih drugih zemalja Istočnog bloka gdje se one nisu uspjele potpuno nametnuti (npr. Poljska). Poratne su elite, prema Cohen, došle iz sredina bez građanske tradicije tj. one su, kaže, išle izravno sa seljačkih imanja u komunističku socijalizaciju.

Ono na čemu moderna zapadna politika testira demokratsku orijentaciju jest naslijeđe II. svjetskog rata, osobito tema holokausta. Za niz država to ostaje osjetljivo moralno i političko pitanje jer je vezano uz probleme nacionalne državnosti i kolaboracije. Jedna od njih je i Slovačka u kojoj protukomunistički nacionalisti (kao i u Europi) opravdavaju kolaboraciju zbog čuvanja nacionalnog ugleda, a demokrati oba prostora osuđuju kolaboraciju u interesu promocije tolerancije i demokracije. U Slovačkoj je mala katolička disidentska zajednica kao i njezina emigracija branila naslijeđe slovačke državnosti, iako je ona imala problematičnu osnovu nacionalne integracije. (12.) Odbijali su odgovornost za kolaboraciju, deportaciju Židova i za uspostavu fašističkog režima. Zapadno orijentirani demokratski disidenti tu su državu vidjeli kao dio šire tragedije koja treba služiti kao 'standard' tj. upozorenje koje se mora imati u vidu kada se procjenjuju drugi režimi, npr. komunistički. Oni su uzimali slovački nacionalni ustanak iz 1944. kao točku u kojoj se temelji moderni nacionalni identitet.

Iako su komunističke institucije imale socijalistički sadržaj i nacionalnu fasadu - da bi se kupila lojalnost lokalnih elita, nakon raspada ovog sustava ostale su izrazito djelatne grupe koje su imale samo referencu nacionalističkoga. Prema Cohen, to se dogodilo zato što je u društvima bila prisutna atomizacija nakon čistki elita i nastave povijesti koju je organizirala država. Primjer Slovačke pokazuje kako se mnogo radilo na stvaranju mita o pokretu otpora u II. svjetskom ratu - tome su pridonosili historijski tekstovi, komemoracije, praznici, muzeji, istraživački instituti, romani, filmovi, u kojima je otpor fašizmu bio hvaljen, ali se veličao samo onaj vezan uz Sovjetski Savez, a o deportacijama Židova nije se govorilo. Osim sadržaja, još je problematičniji bio način na koji je povijest prikazivana: iz nje su izbacivane neke osobe i događaji, prešućivane su pogreške pojedinaca. Sve je to mladoj generaciji odrasloj u komunizmu učinilo povijest bez ikakva smisla, osobito povijest II. svjetskog rata o kojemu nisu imali nezavisno sjećanje. Ako su obitelji sačuvalе sjećanja o tome, ona su ostajala unutar kućnih zidova.

Značajno mjesto V. Mečiara u slovačkoj politici devedesetih Cohen vidi i iz tog ugla, ocjenjujući da se koristio geslom 'podijeli pa vladaj', pojačavajući već postojeći sukob slovačkih nacionalista i demokrata o naslijeđu II. svjetskog rata. Veoma indikativna u tom pogledu jest dugotrajna javna rasprava o izboru nacionalnog dana.

Knjiga je podijeljena u sljedeća poglavlja: 1. "Naslijeđe dvaju totalitarizama",

2. "Povijesna svijest, obiteljske priče i nacionalizam", 3. "Slabi nacionalizam u Slovačkoj: predkomunističko razdoblje", 4. "Otoci povijesti: demokrati i nacionalisti", 5. "Organizirani zaborav: elite bez povijesti", 6. "Nacionalizam bez nacionalista? Demokracija bez demokracije?", 7. "Politika u dvorani ogledala".

Katarina SPEHNJAK